

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 19–20 травня 2022 року)

Суми
Сумський державний університет
2022

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ: ДИХОТОМІЯ МОНІСТИЧНОЇ ТА ДУАЛІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМ

Сухонос В. В.

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри ФЮКП ННІ права
Сумського державного університету*

Сухонос В. В.

*д.ю.н., професор, професор кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Політичний режим є одним з елементів форми держави.

На сьогодні існує декілька проблем щодо характеристики цієї категорії.

Перша з них полягає у тому, що не існує якогось загальноприйнятого розуміння політичного режиму. Але умовно у ньому можна виділити три компоненти.

Перший компонент, що складає зміст цієї категорії, це спосіб взаємодії держави, суспільства і громадянина. Саме цей компонент визначає права і свободи особи, пріоритетний тип її політико-правової культури, поведінки, свідомості і менталітету. При цьому його сутність визначається тим, що в державі є пріоритетного – права держави, права суспільства чи права громадянина, що з переліку прав, закріплених у Загальній декларації прав людини 1948 року, держава визнає, гарантує або обмежує.

Другий компонент політичного режиму має декілька вимірів, обумовлених рівнем і якістю соціально-економічного розвитку суспільства, принципом поділу влади, способом формування органів державної влади, статусами партійної системи, політичної опозиції, ЗМІ, армії, поліції, церкви тощо.

Третій компонент передбачає систему методів здійснення державної влади, способи врегулювання і розв'язання соціальних, політичних і правових конфліктів.

Утім більшість державознавців здебільшого віддають перевагу останньому компоненту і наголошують на тому, що політичний режим є сукупністю прийомів, методів, форм, способів реалізації політичної (в т. ч. – державної) влади [2, с. 612].

Другою проблемою є те, що сьогодні не існує універсальної класифікації політичних режимів. Так, більшість авторів поділяють усі політичні режими на демократичні і недемократичні {інша назва – антидемократичні} [1, с. 179; 6, с. 82–83; 10, с. 90]. Однак поділ політичних режимів на демократичні та недемократичні є не дуже коректним. Насамперед тому, що у цьому випадку демократія стає ідеалом, такою собі, за

словами президента США Дж. Ф. Кеннеді «найкращою формою урядування, тому що вона заснована на повазі людини як розумної істоти» [14, с. 14], а держава з так званим недемократичним режимом однозначно вважається якоюсь «Імперією Зла». У цьому випадку поділ на демократичні та недемократичні політичні режими веде до створення чорно-білих полюсів. Крім того, не зовсім зрозумілим є місце у такій класифікації режиму, що склався в СРСР під час „Перебудови” у 1988-1989 роках, адже він не може визначатися ані як демократичний унаслідок існування до 1990 р. статті 6 Конституції СРСР, яка передбачала існування комуністичної партії як керівної і спрямовуючої сили радянського суспільства, ані як відверто недемократичним через політику «гласності», яка більше притаманна демократії. Саме тому поділ режимів на демократичні та недемократичні потребує певного корегування. Інша класифікація пов’язана із особливостями взаємодії держави і громадянського суспільства. У цьому випадку виділяються демократичні, авторитарні і тоталітарні режими [12, с. 20; 13, с. 268]. На нашу думку, така класифікація є більш коректною, аніж ідеологізований поділ політичних режимів на демократичні та недемократичні.

Проте, найбільш прийнятним є розподіл усіх політичних режимів за типом правового регулювання на тоталітарний, авторитарний, ліберальний та демократичний режим. При цьому тоталітарний режим пов’язаний виключно з тоталітаризмом, авторитарний – з авторитаризмом, ліберальний – з лібералізмом, а демократичний – із демократією.

Загалом під тоталітаризмом розуміється політичний режим, в умовах якого держава, політична влада повністю підпорядковують собі суспільство і особистість, усі сторони їх життєдіяльності, придушують права і свободи людини і громадянина [4, с. 111]. З урахуванням цього, тоталітарний режим характеризується абсолютним контролем держави над усіма сферами суспільного життя, абсолютною покорою людини політичній владі та панівній ідеології [5, с. 299].

Авторитаризм – це політична концепція і політична практика, в основу яких покладено зосередження монопольної чи значної влади в руках однієї особи або групи осіб, а також його виправдання [7]. Як політичний режим він передбачає, що за нього державна влада здійснюється конкретною особою (класом, партією, елітною групою тощо) за мінімальною участю народу [5, с. 312].

Лібералізм визначається як громадсько-політична та ідеологічна течія, котра об’єднує прихильників парламентаризму, політичних і економічних свобод, ринкового господарства та вільної конкуренції [11, с. 482]. В якості політичного режиму він має за

мету звільнення суспільства від пут держави, а особистість – від тиску авторитарного колективізму [5, с. 318].

I, нарешті, демократією можна вважати форму організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтуються на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності прав і свобод людей, їх реальної участі в управлінні справами суспільства і держави [8, с. 61]. Фактично це означає, що демократія базується на рівноправній участі громадян у формуванні органів держави і контролі над їхньою діяльністю [5, с. 322].

Виходячи з даних визначень політичних режимів, ми бачимо, що в результаті утворюється певна антиномія. Зокрема, якщо авторитарний режим «характеризується тим, що у ньому державна влада здійснюється конкретною особою за мінімальною участю народу», то як в умовах демократичного режиму народ формує органи держави і здійснює контроль «над їхньою діяльністю». Фактично, ця антиномія заснована на приналежності суверенітету.

При цьому авторитарний режим впливає з доктрини державного суверенітету, основні засади якої були сформульовані у XVI ст. видатним французьким філософом Ж. Боденом, який, поміж іншим, наголошував на необхідності того, щоб носії суверенітету «не підпорядковувалися наказам інших людей і щоб вони могли надавати закони підданам і відмінити, позбавляти сили марні закони, замінюючи їх іншими» [3, с. 146].

Щодо демократичного режиму, то він заснований на ідеї народного суверенітету, основні засади якого була сформульовані у XVIII ст. іншим французьким філософом Ж. Ж. Руссо, згідно поглядів якого «кожний з нас передає в спільне надбання і ставить під вище керівництво спільної волі свою особу і всі свої сили, і в результаті для нас всіх кожен член перетворюється на нероздільну частину цілого».

Негайно замість окремих осіб, що вступають у договірні відносини, цей акт асоціації створює умовне колективне Ціле, яке складається з такої кількості членів, скільки голосів мають загальні збори. Це Ціле одержує в результаті такого акту свою єдність, своє спільне я, своє життя і волю. Це особа юридична, яка утворюється в результаті об'єднання всіх інших, колись іменувалося Громадянською общиною, нині ж іменується Республікою, або Політичним організмом: його члени називають цей Політичний організм Державою, коли він пасивний, Сувереном, коли він активний, Державою у порівнянні його з йому подібними. Щодо членів асоціації, то вони в сукупності одержують ім'я народу, а окремо називаються громадянами, якщо беруть

участь у верховній владі, і підданими Держави, якщо підкоряються законам» [9, с. 161–162].

Інша антиномія «тоталітаризм-лібералізм» формується внаслідок того, що тоталітарний режим передбачає абсолютний контроль «держави над усіма сферами суспільного життя, абсолютною покорою людини політичній владі та панівній ідеології», тоді як в умовах ліберального режиму спостерігається «звільнення суспільства від пут держави, а особистість – від тиску авторитарного колективізму». «тоталітаризм-лібералізм» утворюється відповідно до взаємодії держави із особистістю. Тобто антиномія «тоталітаризм-лібералізм» утворюється відповідно до взаємодії держави із особистістю.

Усе вищезазначене умовно можна визначити як «моністичну парадигму» до встановлення політичного режиму, в рамках якої політичні режими існують у «чистому вигляді».

Водночас, відповідно до означених антиномій, поряд із моністичною, може існувати дуалістична парадигма, яка поєднує політичні режими між собою. Саме до них належить режим ліберальної демократії (США) і тоталітарної демократії (СРСР у 1934 – 1953 рр.), режим ліберального авторитаризму (Чилі у 1974 – 1988 рр.) і тоталітарного авторитаризму (нацистська Німеччина).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми теорії держави і права : навч. посібник : у 2 ч. / С. М. Тимченко, С. К. Бостан, Н. М. Пархоменко та ін. Київ: КНТ, 2007. Ч. 1: Актуальні проблеми теорії держави. 2007. 288 с.
2. Барихин А. Б. Большая юридическая энциклопедия. Москва: Книжный мир, 2010. 960 с. (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии»).
3. Боден Ж. Шесть книг о государстве / пер. с фр. В. М. Богуславский. *Антология мировой философии*: в 4 т. / редкол.: В. Ф. Асмус, И. С. Нарский, Т. И. Ойзерман и др. Москва: Мысль, 1970. Т. 2: Европейская философия от эпохи Возрождения по эпоху Просвещения / сост. В. В. Соколов. С. 144–147. (Философское наследие; т. 36).
4. Горбатенко В. П. Тоталітаризм. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6: Т–Я. С. 111–112.
5. Державознавство: підручник / Сухонос Володимир, Сухонос Віктор, Куліш Анатолій та Білокінь Руслан; за ред. Володимира Сухоноса. Суми: Університетська книга, 2021. 493 с.
6. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / Колодій А. М., Лисенков С. Л., Пастухов В. П. та ін.; за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

7. Мадіссон В. В., Горбатенко В. П. Авторитаризм. *Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А–Г. С. 30.*
8. Мурашин Г. О. Демократія. *Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2 : Д–Й. С. 61–62.*
9. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре, или принципы политического права / пер. с франц. А. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова. *Трактаты*. Москва: Наука, 1969. С. 151–256.
10. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник]. Харьков: Консум, Ун-т внутренних дел, 2000. 704 с.
11. Скрипнюк О. В. Лібералізм. *Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К–М. С. 482–483.*
12. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Володимир Вікторович Сухонос. Київ, 2000. 185 с.
13. Шаповал В. М. Режим політичний. *Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П–С. С. 268–269.*
14. McMullan J. Nail to the Chief. Los Angeles: General Publishing Group, 1996. 159 p.

**ЗАКОН ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНУ АВТОНОМІЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЯК ВИКЛИК ДОБІ ТА ПРОЕКЦІЯ У
МАЙБУТНЄ**

Ядловська О. С.

*к.і.н, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Політика Української Центральної Ради (1917-1918 рр.) у сфері взаємодії та забезпечення прав національних меншостей стала яскравим спалахом та непересічним явищем державотворення української держави. Серед основних правових засад здійснення державної політики щодо представників національних меншостей вважають Закон про національно-персональну автономію від 22 січня 1918 р., що став першим у світовій практиці законом про надання прав національно-персональної автономії представникам